

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZ BIRAKAN BİR YARDIM ŞİRKETİ: MALÛL GAZİLER PAZARI TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

Feyza KURNAZ ŞAHİN*

Öz

Bu çalışmanın amacı, malûller yararına faaliyet gösteren Malûlin-i Guzâta Muavenet Heyeti'ne gelir elde etmek için tamamen yardım amaçlı kurulan Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketinin kuruluş ve faaliyetlerini irdelemek olarak tanımlanır. I. Dünya Savaşı sırasında malûl ve mecruh Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, refahlarını sağlamak amacıyla 20 Mayıs 1917'de kurulmuş olan Malûlin-i Guzâta Muâvenet Heyeti kurulduğu dönemde gelirlerini artırmak amacıyla Malûl Gaziler Pazarı adıyla bir mağaza oluşturmuştur. Bu pazar Cumhuriyetin ilanının ardından 23 Kasım 1924 yılında Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi adıyla bir şirkete dönüştürülmüştür. Şirketin amacı, malûl gazilere yardım etmek amacıyla faaliyet gösteren Malûlin-i Guzâta Muavenet Heyeti adına fabrika kurmak ve imalathane açmak suretiyle kundura ve elbise imal etmektir. Bunun yanında çeşitli tuhafiyeye, manifatura, kumaş ve saire ile ilgili eşyalar üzerine ticaret yapmak da şirketin amaçları arasındadır. Malûlin-i Guzâta Muavenet Heyeti'nin başkanı Birinci Ferik Zeki Paşa aynı zamanda şirketin de başkanı olmuştur. Şirket malûller yararına faaliyet göstermiş, bu meyanda savaş sırasında askerlik hizmetini ifa ederken malûl kalmış askerlere ihtiyaç derecelerine ve malûliyetlerine göre yardımcı olmuş, askerlere suni uzuv temini için gelirlerini artırmaya çalışmıştır. Keza şirket, müesseselerinde malûlleri çalıştırarak onları üretici hale getirmek için çaba harcamıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi belgeleri oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Malûl, Gazi, Pazar, Anonim Şirket, Yardım.*

Abstract

An Impressing Help Company during the Early Republican Period: Disabled Veterans Market Turkish Incorporated Company

The aim of this study was defined as to examine the establishment and activities of Malûl Gaziler

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Afyonkarahisar. E-posta: fsahin@aku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4858-1639
(Makale Gönderim Tarihi: 02.04.2020 - Makale Kabul Tarihi: 28.08.2020)

Pazarı Türk Anonim Şirketi (Disabled Veterans Market Turkish Incorporated Company) founded completely for the purpose of help in order to generate an income for Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti (Disability Veterans Aid Committee) working in favour of disabled people. During the World War I, Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti established on 20 March 1917 for the aims of fulfilling the needs of the Ottoman soldiers that were disabled and injured and providing them welfare conditions formed a store named Malûl Gaziler Pazarı (Disability Veterans Aid Market) in order to increase the income during the period of its establishment. It was transformed into a company called Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi on 23 November 1924 after the proclamation of the Republic. The purpose of the company was to produce shoes and clothes by means of establishing a factory and setting up a manufacturing shop on behalf of Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti working for helping disabled veterans. Moreover, the company also aimed to trade on various goods related to haberdashery, drapery, fabric, and so on. Ferik Zeki Pasha who was the head of Malûlîn-i Guzât Muavenet Heyeti became the head of the company as well. The company acted on behalf of disabled people, and in this respect, it helped the soldiers who became disabled while serving in the army according to levels of need and disability and tried to increase its income in order to obtain artificial limbs for the soldiers. Also, the company endeavoured to make the disabled people producers by employing them in their corporations. The main sources of the research were the documents of the Turkish General Staff ATASE Archive, the Ottoman Archives of the Presidency and the Republic Archive of the President.

Keywords: *Disabled Soldier, Ghazi, Market, Incorporated Company, Aid.*

Giriş

I. Dünya Savaşı sırasında malûl kalan veya yaralı Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik ve sosyal refahlarını sağlamak amacıyla Harbiye Nezaretine bağlı, Müdafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyetlerinin de desteğiyle 20 Mayıs 1917 tarihinde “*Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti*” kurulmuştur¹. Heyetin başkanlığına Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey getirilmiştir. Söz konusu heyetin yönetim kurulu on bir kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulunda yer alan kişiler çeşitli kurumları ve cemiyetleri temsil etmiştir. Örneğin Heyette Meclis-i Mebusan’dan, Harbiye Nezareti’nden, Hilâl-i Ahmer, Müdafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyetlerinden üyeler de yer almıştır². Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti’ne kurulduğu sırada malul ve mecruh askerlere gerekli yardımı yapabilmesi için hükümet tarafından yaklaşık yüz yirmi bin liralık para yardımı yapılmıştır. Heyet oluşturulduğu dönemde bir nizamnameye sahip olmamıştır. Bu durum bazı aksaklıklara neden olmuştur. Örneğin nasıl yardım toplayacağı, gelir kaynaklarının ne olacağı ya da mevcut paranın nasıl harcanacağı hususunda tereddütler yaşanmıştır. Bu durumun aşılması için yönetim kurulunun aldığı kararlar geçerli olmuştur³.

Savaş koşulları ve ardından devam eden mütareke şartları nedeniyle heyetin rasyonel bir etki yaratamadığı anlaşılmaktadır. Harbiye Nezareti bu durumu görmüş, heyetin amacına uygun olarak çalışmasını sağlamak amacıyla heyetin yapısında yeni bir

¹ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3; Malûl Gaziler Muavenet Heyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Kurnaz Şahin 2014, s. 265-283.

² ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3, 3a; Kızılay Arşivi, 220/229.

³ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3a.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

düzenlemeye gitmiştir⁴. Bu meyanda Eylül 1919'da çoğunlukla askeri erkândan meydana gelen bir komisyon oluşturularak Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti'nin idari yapısı yeniden teşkilatlandırılmıştır. Heyetin reisliğine Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reisi Tabib Mirliva İbrahim Paşa getirilmiştir⁵. Heyetin üyeleri arasında ise Harbiye Nezaretinden Erkan-ı Harp Kaymakamı Servet Bey⁶ ve Binbaşı Talat Bey, Bahriye Nezaretinden Binbaşı Ferid Bey ve Yüzbaşı Osman Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden Fazlı Necip Bey Mehmed Ali Bey, Maliye Nezareti Muamelat-ı Nakdiye Müdürü Raşid Bey, Ticaret Nezareti Ticaret-i Dahiliye Müdürü Yusuf Ziya Bey, Matbuat Cemiyetinden Nazım Bey ile tüccarlardan Kemal Ömer, Fuad, Şefik, Cemil ve Hayri Beyler yer almıştır⁷.

Yeniden teşkilatlandırılan heyet ilk olarak nizamname hazırlıklarına başlamıştır. Çünkü heyet malul gazilere yardım için kendisine gelir temin edecek kaynakları yasal bir zemine oturtmak istemiştir. Bu meyanda idari yapısını ve işleyişini düzenlemek için bir nizamname hazırlamıştır⁸. Çalışmaların ardından heyetin ilk nizamnamesi Temmuz 1920'de Şura-yı Devlet'e sunulmuştur. Şura-yı Devlet nizamnameyi incelemiş⁹, bilahare heyetin ilk nizamnamesi Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından 6 Eylül 1920 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir¹⁰. Nizamnamenin giriş kısmında “ *padişahın himayesinde, sadrazamın reisliğinde esasen askeri erkandan bir kişinin sorumluluğunda Malûlîn-i Askeriyeye Muâvenet Heyeti adıyla bir heyet*” teşkil edildiği ifade edilmiştir¹¹.

Malûlîn-i Askeriyeye Muâvenet Heyeti'nin amacı, savaş sırasında askerlik görevini yerine getirirken malûl kalmış askerlere ekonomik ve sosyal yönlerden yardım etmektir. Bu cümleden olarak malul kalmış, emekliye sevk edilmiş subay, küçük subay, erler ile aynı derecelerde bulunan askeri sıhhiye memurları, askeri görevli olan sivil memurlar ve diğer askeri personele ihtiyaç derecelerine göre malûliyetleri nispetinde yardımcı olunacaktır. Bunun yanında bu kişiler arasında uzuvları eksik olanların tedavisini sağlamak ve suni uzuvlarını tedarik etmek de heyetin amaçları arasında yer almaktadır¹². Nizamnameye göre heyetin diğer görevi malûlleri üretici hale getirmektir.

⁴ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3a.

⁵ Tüccardan atananlar arasında Kemal Ömer, Fevaid, Sabit Bey ve Selimzade İzzet Bey vardır. Şehrematinden kimin atandığı kaydedilmemiştir. ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-4.

⁶ Servet Bey bilahare istifa etmiştir. Onun yerine önce Kaymakam Mehmed Ragıb ve ardından Mustafa Bey tayin edilmiştir. ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-4.

⁷ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3a; Kurnaz Şahin 2014, s. 267.

⁸ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-3a.

⁹ BOA, İ.DUİT., 21/32, s. 2.

¹⁰ “111 numaralı “Malûlîn-i Askeriyeye Muâvenet Hakkında Nizamname”, *Düstur*, 2. Tertip, C. 12, s. 264-269; *TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)*, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi 1, 76. İçtima, (29.12.1339), s. 542.

¹¹ “111 numaralı...”, *Düstur*, 2. Tertip, C. 12, s. 264-269; *Takvîm-i Vekâyi*, 11 Eylül 1336/11 Eylül 1920, Nr. 3952, s. 2-4.

¹² BOA, İ.DUİT., 21/32, s. 1; “111 numaralı...”, *Düstur*, 2. Tertip, C. 12, s. 264-269; *Takvîm-i Vekâyi*, 11 Eylül 1336/11 Eylül 1920, Nr. 3952, s. 2-4; *Dersaadet*, 12 Eylül 1336/12 Eylül 1920, Nr. 59, s. 3; Kurnaz Şahin 2014, s. 268.

Bu meyanda ekonomik sıkıntısı olan malûl subay ve erlerden çeşitli kurumlarda istihdam edilecek olanlar heyet tarafından tespit edilmiştir. Heyetin planlaması çerçevesinde çalışabilecek durumda olan malûller, resmi dairelerde ve belediyelerde durumlarına uygun görevlerde istihdam edilmişlerdir. Ayrıca malûl askerler arasında kendi çabaları ile ticarethane açanlara heyet tarafından geri ödemek kaydıyla sermaye yardımı yapılmıştır. Malûller kendilerine verilen bu yardımı taksitle geri ödemek durumunda olmuşlardır. Ticarethaneleri için sermaye yardımı alan malûller heyete olan borçlarını tamamen ödeyinceye kadar ticarethaneleri heyet tarafından tetkik edilmiştir¹³.

Malûlîn-i Askeriye Muâvenet Heyeti'nin nizamnameye göre faaliyetlerini yürütebilmesi için gelir kaynaklarına sahip olması zorunlu olarak görülmüştür. Bu cümleden olarak heyete çeşitli gelir kaynakları verilmiştir. Bunlar arasında heyete hükümet tarafından verilen resmi imtiyaz gelirleri, tiyatro ve sinema gibi eğlence mekanları gelirlerinden alınacak paylar, heyetin faydalanması için hazine tarafından verilecek olan gayrimenkuller yer almaktadır. Keza heyete tahsis edilecek arazilerden elde edilecek gelirler, resmî kurumlardan kiralanıp bilahare kâr elde etmek için tüccarlara kiraya verilen gayrimenkuller, konser, kır eğlencesi, piyango, kara ve deniz yarışları, güreş müsabakaları gibi organizasyonlardan elde edilen gelirler, her türlü bağış, yardım ve hibeler diğer gelirler arasındadır¹⁴.

Yukarıda ifade edilen gelirlere ek olarak heyet, elinde bulunan sermayeyi artırmak ve gelirlerini fazlalaştırmak için Bahçekapı'da Birinci Vakıf Hanı altında bir mağaza kiralamıştır¹⁵. “*Malûl Gaziler Muâvenet Pazarı*” adı verilen bu mağaza 23 Kasım 1924 tarihinde Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi haline getirilmiştir.

Çalışmada malûl gaziler yararına faaliyet gösteren Malûlîn-i Guzat Muavenet Heyeti adına kurulmuş olan Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi'nin yapısı ve faaliyetleri irdelenmiştir.

D) Malûl Gaziler Muavenet Pazarı'ndan Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi'ne

Malûlîn-i Askeriye Muâvenet Heyeti'nin gelirlerini artırmak için çeşitli ticari faaliyetlere başladığı daha önce ifade edilmiş idi. Bu amaçla heyet, kurulduğu dönemde hükümet tarafından kendisine tahsis edilen sermayeyi artırmak için Bahçekapı'da Birinci Vakıf Hanında bulunan Hacı Hasan Bekruf'un mağazasını dört yıllığına kiralamıştır. Sadece mağazayı kiralamakla kalmamış, mağazada bulunan demirbaş eşyayı 11.000 liraya, giyim eşyalarını da 23.934 liraya satın almıştır¹⁶. Böylece “*Malûl Gaziler Muâvenet Pazarı*” adıyla yeni bir mağaza açılarak işletilmeye başlanmıştır. Mağazayı yönetmek için Dahili Ticaret Müdürü Yusuf Ziya Bey, matbuattan Nazım Bey, tüccardan Hayri ve Kemal Ömer Beylerden oluşan bir idare heyeti oluşturulmuştur. Mağazada genellikle malûl gaziler çalıştırılmış ancak malûllerin yapamadığı hizmetler için diğer personele de görev verilmiştir. Malul Gaziler Muavenet

¹³ BOA, İ.DUİT., 21/32, s. 2.

¹⁴ BOA, İ.DUİT., 21/32, s. 2; *Dersaadet*, 12 Eylül 1336/12 Eylül 1920, Nr. 59, s. 3.

¹⁵ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-4.

¹⁶ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-4.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

Pazarının yıllık gelirinin yarısı Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti'ne verilmiştir¹⁷. Diğer kısmı ise hisse sahiplerine ve mağazanın giderlerine ayrılmıştır.

Mağazada giyim eşyaları, ipekli kumaş, kundura yoğunlukla satılan eşyalar arasındadır¹⁸. Mağaza içerisinde hanımlar için bir de terzihane açılmıştır¹⁹. Mağaza satışlarını artırabilmek için memurlara kampanyalar yapmış ve mevsimlik indirimler gerçekleştirmiştir²⁰. İşletmenin kurulduğu dönemde sermayesi 40.000 lira iken kısa süre içerisinde gelirlerini artırmayı başarmıştır. Zira 1920 yılında giderler düşüldükten sonra mağazanın yaklaşık 28.000 lira kâr elde ettiği anlaşılmıştır. Böylece mağazanın sermayesi 67.950 liraya ulaşmıştır²¹. Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti'nin Malûl Gaziler Muavenet Pazarından 1920 yılında elde ettiği gelir, 10 bin lira olmuştur. Bu rakam sinema ve kira gelirlerinin ardından üçüncü sırada yer almıştır²². Malûl Gaziler Muavenet Pazarının 1922 yılı gelirlerinin artırılmasında mağaza müdürü Ali Sami (Yen) Bey'in önemli hizmetleri olmuştur²³.

Malûl Gaziler Muavenet Pazarı, İstanbul'da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Dönemin gazeteleri incelendiğinde mağaza ile ilgili çarpıcı reklam afişlerine ve karikatürlere rastlamak mümkündür. Örneğin Alay gazetesinde “*Anlamadan Dinlemeden Olur Mu Ya?*” başlığıyla yayınlanan karikatür buna güzel bir örnek teşkil etmiştir (Ek 2). Karikatür, kızının alışverişi yapmasına tepki gösteren bir babanın, anne tarafından nasıl yatıştırıldığını göstermektedir. Karikatürün tam metni şu şekildedir;

Hanım- “İlahi Bey! Kızı üzecek ne var? Bütün tuvalet levazımını Malûl Gaziler Muavenet Pazarı'ndan almak istiyor”.

Bey- “Öyle söylesene ya! Ben de tabiatsız bahâcı bir mağazaya gitmek istiyor sanmıştım”²⁴.

Alay gazetesinin 21 Şubat 1920 tarihli nüshasında ise mağazanın reklamına rastlanmaktadır. Malûl Gazilere Muavenet Pazarı başlıklı reklamda öncelikle mağazanın adresi ve telefonu yer almış, ardından şu ifadelere yer verilmiştir, “*-Vatandaş! Buradan alışveriş etmek ne inayettir ne lûtuף ve atûfet. Vazifedir. Onlar nasıl ki vatanın ve senin uğrunda fedakarlık ettilerse sen de onlara muavenet vazifesi ile mükellefsin. Hem bedavasına da muavenet etmiyorsun, parana mukabil zarif, ehven mal alıyorsun*”²⁵.

Malûl Gaziler Muavenet Pazarı hakkında Anadolu Hediyesi'nde yayınlanan bir reklam ise şu şekildedir²⁶;

¹⁷ ATASE Arşivi, İŞH, 165/73, 73-4a.

¹⁸ ATASE Arşivi, İŞH, 165, 73, 73-5a.

¹⁹ *Dersaadet*, 19 Temmuz 1336/19 Temmuz 1920, Nr. 12, s. 4.

²⁰ BOA, DH.EUM.LVZ., 60/83.

²¹ ATASE Arşivi, İŞH, 165/73, 73-5a.

²² ATASE Arşivi, İŞH, 165/73, 73-7a.

²³ Felek 1951, s. 3.

²⁴ “Anlamadan Dinlemeden Olur Mu Ya?” *Alay*, Birinci Sene, Nr. 12, 27 Mart 1336-1920, s. 8; Zorlu 2015, s. 17.

²⁵ “Malûl Gazilere Muavenet Pazarı, *Alay*, Birinci Sene, Nr. 7, 21 Şubat 1336/1920, s. 7.

²⁶ *Anadolu Hediyesi*, No. 6, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, Teshil-i Tıbaat İdaresi, *Dersaadet* 1338 [1922], arka kapak.

“Malûl Gaziler Muavenet Pazarı

İstanbul Bahçekapı Telefon: 40

Sağlam zarif teminatlı her nevi kundura-tuhafiye ve manifatura-tuvalet ve seyahat malzemesi-deri üzerine her nevi eşya-elbiselik kumaşlar ve erkek tarzı-Hanımlara Mahsus Terzihane

Moda salonu sabık makasları ve işçi hanımları tarafından idare edilmektedir. İnce bir zevk ve büyük bir ihtimam ile her nevi fantezi rub, kostüm, tayyör, mantolar imal edilir.

Müessesenin bütün geliri harpte sakat kalan zabitan ve asâkire aiddir”.

Keza Malûl Gaziler Muavenet Pazarının diğer bir reklamına ise Ceride-i Sûfiyye adlı tasavvuf ağırlıklı dergide rastlanmıştır. Reklamda Malûl Gazilere Muavenet Pazarı'nın adresi ve telefon numarası verildikten sonra şu ifadeler yer almıştır; “Metanet ve zarafetiyle meşhur erkek ve zenne ayakkabıları birinci cins cepli fanila, çorap. Memleketin sakat gazilerine muavenet ediniz”²⁷.

Mağazanın oldukça rağbet görmesi neticesinde mağazanın büyütülmesi gündeme gelmiştir²⁸. Dönemin matbuatında yer alan haberlere göre, bu mağaza İstanbul piyasasının en işlek mağazalarından birisidir. Bu nedenle bazı çıkar grupları mağazanın varlığına son vermek istemektedir. Yazıda hükümetin, malûl gaziler yararına hizmet eden “Müslüman bir müesseseyi” yok etmek isteyen kişilere fırsat vermemesi gerektiği vurgulanmıştır. Mağazanın faaliyetlerini sürdürmesi için hükümetin Malûl Gaziler Cemiyeti'ne yardımda bulunması gerektiği ifade edilmiştir²⁹. Ancak öyle anlaşılıyor ki ilerleyen yıllarda mağaza ününü koruyamamıştır. Zira arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilere göre mağazanın iflas ettiği anlaşılmıştır. Heyetin elinde bulunan önemli miktarda sermayenin ise kaybedildiği ifade edilmiştir³⁰. Heyet hakkındaki bu iddialar Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine de taşınmıştır.

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyetine yönelik yolsuzluk iddialarının meclis gündemine taşınmasının ardından Müdafaa-i Milliye Vekaleti ve Maliye Vekaleti durumu araştırmaya başlamıştır. Bu kapsamda 29 Aralık 1923 tarihli oturumda heyetteki yolsuzluklara dair soru takrirlerini cevaplayan Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, heyetin kuruluşu ve sermayesi hakkında bilgiler verirken Malûl Gaziler Muavenet Pazarından da bahsetmiştir. Kazım Paşa, heyetin I. Dünya Savaşı sırasında kurulduğunu, nizamnamesinin ise Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yapıldığını ifade etmiştir. Ankara hükümetinin yolsuzluk iddialarını araştırdığını, Müdafaa-i Milliye ve Maliye Encümenlerinin meseleyi anlamak için komisyonlar oluşturarak İstanbul'a görevlendirdiklerini, yapılan inceleme neticesinde somut verilerin ortaya çıkmadığını belirtmiştir. Kâzım Paşa, Ankara hükümetinin, İstanbul'daki işlere yoğunlaşması sırasında bazı malûllerin çeşitli

²⁷ “Malûl Gazilere Muavenet Pazarı”, *Ceride-i Sûfiyye*, Sene:5, Aded: 157, 7 Cemaziyelahir 1337/10 Mart 1335, s. 1.

²⁸ ATASE Arşivi, İSH, 165/73, 73-5a.

²⁹ “Malûlîn-i Guzât Müessesesi İmha Mı Edilecek?”, *Tevhid-i Efkar*, 22 Ağustos 1338/22 Ağustos 1922, Nr. 3458-430, s. 3.

³⁰ *TBMM ZC*, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi 1, 76. İçtima, (29.12.1339), s. 542.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

vesilelerle Malûl Gaziler Heyeti hakkında şikayetlerde bulduklarını belirtmiştir. Söz konusu şikayetlerde heyetin malullerin haklarını gerektiği gibi savunmadığı, malûllere harcanması gereken paraların kaybedildiği dile getirilmiştir. Kazım Paşa, heyete ait mağazadan elde edilen gelirlerin kaybedildiğini, mağazanın iflas ettiğini fakat bunun sebebinin ya da doğru olup olmadığını kanıtlanamadığını belirtmiştir³¹.

Yaşanan bu aksaklıklar ve kanıtlanamayan kayıplar nedeniyle Cumhuriyetin ilanından sonra hükümet, mağazayı bir anonim şirkete dönüştürmüştür.

II) Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Malûl Gaziler Muavenet Pazarının 1924 yılında bir anonim şirkete dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Bunun için Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi nizamnamesi hazırlanmıştır (Ek 1). Elli beş maddeden oluşan nizamnamenin ilk maddesinde şirketin kurulma amacı, ismi ve merkezi hakkında bilgiler yer almıştır. Buna göre şirketin amacı, Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti adına fabrika kurmak ve imalathane açarak kundura ve elbise imal etmek, çeşitli tuhafiyeye, manifatura, kumaş ve saire ile ilgili eşyalar üzerine ticaret yapmaktır. Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti'nin kararıyla şirketin müdürü aynı zamanda Malûlîn-i Guzât Muavenet Heyetinin başkanı olan Şişli'de Nişantaşı'nda Seferoğlu Apartmanında dört numaralı dairede oturan Birinci Ferik Zeki Paşa olmuştur³².

Nizamname gereğince şirketin memuru ve müstahdemlerinin Türklerden oluşması zorunlu idi. Ancak bazı yabancı uzmanlar Ticaret Vekaletinin izniyle geçici olarak şirket memurları arasında yer alabilecektir³³. Nizamnamenin bu maddesi erken Cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesi çabalarıyla yakından ilgilidir. Zira Cumhuriyet döneminde şirketlerde çalışan işgücünün yabancı veya gayrimüslimlerden daha ziyade Müslüman-Türk kesimden oluşmasına önem verilmiştir³⁴.

Şirket bu şartlar altında Ticaret Vekaletinin 23 Kasım 1924 (23 Teşrinisani 1340) tarih ve 5279 numaralı tezkeresi ve “*Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi*” adıyla Ticaret Vekaleti Müdürü Umumisi Vahid Bey, Vekalet imza yetkilisi İbrahim Ali Bey ve Ticaret Vekili Necati Bey'in imzalarıyla tescil edilmiştir³⁵.

İsmi “*Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi*” olan şirketin merkezi İstanbul'dur. Ancak şirket Ticaret Vekaletinden izin almak suretiyle Türkiye'nin diğer bölgelerinde veya yabancı ülkelerde de şubeler açma hakkına sahiptir. Şirket elli yıl boyunca faaliyet gösterecektir³⁶.

Şirket yapılanmasının ardından kuruluş aşamasında yapması gereken mutad işlemleri gerçekleştirmiştir. Bu meyanda nizamnamenin onaylandığı tarihten itibaren bir ay zarfında İstanbul'da itibarlı bir gazete aracılığıyla şirketin faaliyete başladığının

³¹ TBMM ZC, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi I, 76. İçtima, (29.12.1339), s. 542.

³² Nizamname 1340, s. 1-2.

³³ Madde 55, Nizamname 1340, s.19.

³⁴ Koraltürk 2011, s. 229.

³⁵ Madde 55, Nizamname 1340, s.19.

³⁶ Madde 3-4, Nizamname 1340, s. 2.

duyurulması ve nizamnamesinin yayınlanması şartı yerine getirilmeye çalışılmıştır³⁷. Bu dönemde kurulan şirketlerin mutad olarak yapmaları gereken diğer bir zorunluluk ise şirketin satacağı hisselerle ilgili bir tarifname hazırlayarak gazeteler aracılığıyla bunu duyurmasıdır. Tarifnamede şirketin kuruluş amacı, müddeti, müesseselerinin adları, sermayenin miktarı, sermaye artırımı, kar taksimi, şirket kurucularına ve idari heyeti üyelerine tahsis edilecek miktarlar da beyan edilmiş olacaktır³⁸.

Şirketin nizamnamesi bu dönemde kurulan diğer anonim şirketlerin nizamnameleriyle hemen hemen aynıdır. Bu nedenle şirketin nizamnamesindeki esasların bir kısmı metin içerisinde özet olarak verilip bazı maddeler dipnotlarda gösterilecektir.

a) Şirketin Hisse Senetleri, İdare Yapısı

Anonim şirketlerin kuruluşunda sermaye miktarları ve hisse senetleri fiyatının belirlenmesi oldukça önemli idi. Bu meyanda Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi'nin kuruluş sermayesi yüz bin lira olarak tespit edilmiştir. Hisse senetlerinin tanesi ise beş Türk lirası kıymetinde olup yirmi bin hissese bölünmüştür. Hisse senetleri sadece Türklere mahsustur. Şirketin umumi heyeti şirketin sermayesini bir misli artırmaya yetkili idi³⁹.

Şirketin sermayesinin tamamı onaylanıp hisselerin yüzde onu elde edildikten ve şirketin kurulduğu ilgili kurumlara bildirildikten sonra şirket kesin olarak faaliyetine başlamış olacaktır. Şirkete hissedar yazılanlara ödeme yaptıkları taksiti açıklayan geçici senet verilecektir. Sermayenin yarısının ödemesinde hisse sahiplerinin elinde bulunan geçici senetler asli senetlere dönüştürülecektir. Sermayenin ilk taksitinin ödenmesinin ardından geri kalan miktar şirketin ihtiyaçlarına göre satışa çıkarılacaktır. Bu satış İstanbul'da veya diğer yerlerde çıkan resmî veya gayri resmî gazeteler yoluyla otuz gün önceden ilan edilecektir⁴⁰.

³⁷ Şirket, İstanbul dışında şubesi bulunan diğer şehirlerde de gazeteler yoluyla şirketin kuruluş ve nizamnamesi yayınlamıştır. Bununla birlikte nizamnamede meydana gelen değişiklikler, düzenlemeler, umumi heyetin aldığı kararlar, senelik bilanço suretleri İstanbul ve taşra gazetelerinde de ilan edilmiştir. Madde 49, *Nizamname* 1340, s.17-18.

³⁸ Şirket, elli nüsha nizamname suretini bir defaya mahsus olmak üzere Ticaret Vekaletine göndermek durumundadır. Şirket istatistik idaresinin vereceği bir istatistik cetvelini de düzenli olarak işleyerek Ticaret Vekaletine sunmak zorundadır. Ticaret Vekaleti, şirketin nizamnamesi gereğince şirket üzerinde kontrol hakkına sahiptir. Şirketin nizamnameye aykırı hareket etmesi halinde Vekalet, şirkete verilen ruhsatı geri alacaktır. Madde 50-53, *Nizamname* 1340, s.18.

³⁹ Şirket sermaye artırımına karar verdiği zaman bu durumdan hükümeti haberdar etmek zorundadır. Sermayenin bir mislinden fazla artırılması öncelikle hükümetin uygun görmesi halinde yapılabilmektedir. Sermaye artırımı gerçekleştirilince şirketin hisse senetleri üzerinde de değişiklik yapılması zorunludur. Şirketin artırım yapılan hisseleri için talep olması durumunda mevcut hisse senetleri sahiplerinin öncelikli hakları olacaktır. Hisse sahiplerinin sahip olduğu bu hak, gazeteler yoluyla ilan edilecektir. Şirketin satacağı hisse senetleri Ticaret Vekaleti tarafından tasdik edilmek zorundadır. Madde 5, *Nizamname* 1340, s. 2-3.

⁴⁰ Madde 6, *Nizamname* 1340, s. 3. Hisse sahiplerine hisse senetleri bedelleri ödeninceye kadar verilen geçici senetlere hisselerin değeri yazılmış olacaktır. Bedelin yüzde onu ödenmediği sürece başkasına devredilemeyecek ve satılamayacaktır. Hisse senetlerinin havale ve satışları şirketin defterine kaydedilecektir. Defter, müdür ve hisse sahiplerinden birisi tarafından

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

Hisse senetlerinin bölünmesi mümkün olmadığı gibi şirket, her hisse için sadece bir sahip tanınmaktadır. Bir hissedarın varisleri veya alacaklıları hiçbir şekilde şirkete ait emval ve emlâka haciz koydurma hakkına sahip değildir. Anılan kişiler şirketin muhasebe defteri ile umumi heyetin kararlarını kabul etmek durumundadırlar. Şirketin hisse senetlerini teminat olarak göstermesi mümkün değildir⁴¹. Hisse senedi taksitlerini ödemeyen senet sahiplerine gecikmeden dolayı uyarı yapılmaksızın taksitin ödenme gününden itibaren senelik yüzde dokuz oranında gecikme faizi uygulanacaktır⁴².

b) Şirketin Dahili İşleri

Şirketin işleri Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti'ne mensup beş ile dokuz kadar üyeden oluşan bir idare meclisine verilmiştir. İdare meclisi üç sene müddetle oluşturulmuştur. Şirketin ilk üç senelik idare meclisi şu kişilerden oluşmaktadır. Şirketin reisi aynı zamanda Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti reisi olan Zeki Paşa'dır. Şirketin idare meclisinde yer alan diğer üyelere ise Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti azasından Hilmi ve Rüştü Paşalar, Aynızade Hasan Tahsin, eski Ticaret Umum Müdürü Yusuf Ziya, Milli Mensucat Şirketi Müdürü Edhem, malûl mütekaid Miralay Ömer Lütfi, mütekaid malûl Kaymakam Salih, mütekaid malûl Yüzbaşı Muhsin Beylerden oluşmuştur. Şirket üyeleri üç senelik müddetle görev yapmışlardır. Görev süreleri bittiğinde seçim yoluyla şirketin idare meclisi üyeliğinin yenileneceği de karara bağlanmıştır. Görev süresi yenilenen kişinin memuriyet süresinin bir yıl olmasına karar verilmiştir⁴³.

Yönetim kurulunun ayda bir defa olmak üzere şirket merkezinde toplanması kararlaştırılmıştır. Yönetim kurulunun toplanması için üye sayısının yarısının bir fazlası olması yeterli görülmüştür. Yönetim kurulunda kararlar alınırken hazır bulunan üyelerin çoğunluğunun kararı geçerli olmuştur. Eşitlik durumunda karar bir sonraki toplantıya ertelenmiştir. Bu toplantıda da eşitlik devam ederse teklifin reddedileceği nizamnamede ifade edilmiştir⁴⁴.

imzalanacaktır. Senedin üzerinde havale ve satış işlemi yazılacaktır. Hisse senedi için belirlenen ödeme yapıldıktan sonra asıl senet eksiksiz bir şekilde yazılacaktır. Bkz. Madde 7, *Nizamname* 1340, s. 4.

⁴¹ Madde 8, *Nizamname* 1340, s. 4.

⁴² Madde 9, *Nizamname* 1340, s. 4. Şirket, taksitlerini vaktinde ödemeyen senet sahiplerinin ailelerini dava etmeye yetkilidir. Hatta hisseleri satmaya da yetkisi vardır. Satılacak hisse senetlerinin numaraları gazeteler aracılığıyla ilan edilecektir. İlan tarihinden on beş gün sonra şirketin hiçbir şekilde ihtar etmesine ve adli muameleye mecbur olmadan zarar ve ziyanı sahibine ait olmak üzere Dersaadet ve diğer borsalarında müzayede yoluyla hisseleri satabilir. Bu tarzda satılan senetler eski senetlerin numaralarını ihtiva edecek şekilde yeni senet olarak kabul edilecektir. Satılan senedin hasılat tutarı hissedarın şirkete olan borcunu ödemek için tahsis olunacaktır. Hasılat tutarı borcunu ödemekte yetersiz kalmış ise bu miktar hissedardan istenecek, senedin satışından para artmış ise hissedara verilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Madde 10, *Nizamname* 1340, s. 5.

⁴³ Madde 11-12, *Nizamname* 1340, s. 6.

⁴⁴ Madde 13-14, *Nizamname* 1340, s. 7. Nizamname esaslarına göre yönetim kurulu kararlarının zabıt defterine kaydedilmesi gereklidir. Yönetim kurulu başkanı ve hazır bulunan üyeler bu zaptı imzalamakla yükümlüdürler. Yönetim kurulu üyelerinin her birinin şirketin elli adet hisse

Yönetim kurulu üyelerinden bir veya birkaçının vefatı veya istifası durumunda veya başka sebeplerden dolayı ayrılmaları halinde yönetim kurulunda boşalan yerlere geçici olarak üye tayin edilirdi. İdare meclisine kesin üye seçimi umumi heyet tarafından yapılmakta idi⁴⁵.

Yönetim kurulu her yıl bir başkan ve bir başkan yardımcısı olmak üzere yöneticilerini seçer, reisin veya vekilinin yanında vekâlet etmek üzere üyelerden birisi tayin edilirdi. Yönetim kurulu üyeliğine sahip olup yabancı memleketlerde ikamet edenler veya geçici olarak bulunan üyeler yönetim kurulu toplantılarında kendilerine vekâlet etmek üzere üyelerden birini yazılı olarak tayin etme hakkına sahipti. Vekalet edecek üyenin kendi oyu dâhil olmak üzere ikiden fazla oyu bulunmazdı. Mazeretsiz olarak iki ay boyunca idare meclisi toplantılarına katılmayan üye istifa etmiş sayılırdı⁴⁶.

Yönetim kurulunun başlıca görevleri şirketin işlerini ve mallarını idare etmek, bununla ilgili kararlar alarak bu kararları uygulamak, şirketin yönetim kuruluna sunulan hesabını düzenlemek, paylaştırılacak teminat miktarını teklif etmektir. Yönetim kurulu başkanı şirketi hakkaniyetle yönetmek, şirket işlerini kontrol etmek ve şirketi gözetmekle yükümlüdür. Öte yandan yönetim kurulu belli bir kanun çerçevesinde ve bir süreliğine üzerine aldığı yönetimi kısmen veya tamamen üyelerinden bir veya birkaç kişiye vekalet yoluyla devredebilir. Hatta işlerin akıcı bir şekilde yürütmesi ve bir neticeye bağlanması için dışardan dahi bir veya birkaç kişi vekil tayin edilebilir⁴⁷.

Yönetim kurulu üyelerine şirketin hasılatından kendilerine tahsis edilen hisseden ayrı olarak, yönetim kurulunda hazır buldukları günler için hissedarlardan oluşan umumi heyetin belirleyeceği bir ücret verilirdi. İdare meclisi üyelerinden ikisinin daimi ikametgahları şirketin idare merkezinin bulunduğu şehirde olmalıdı⁴⁸.

c) Şirketin Umumi Heyeti

Şirketin umumi heyeti hakkında verilen bilgiler nizamnamenin dördüncü bölümünde ele alınmıştır. Buna göre umumi heyet bütün hissedarların oluşturduğu bir kuruldur. Heyet her yıl Mayıs ayında şirketin merkezinde idare meclisinin davet teşebbüsü üzerine Ticaret Vekaletinin davetiyle toplanacaktır. Bunun dışında yönetim kurulu gerekli görürse de olağanüstü toplantı yapılabilecektir. Keza yüzde yirmi beş hissesi olan hissedarların talebi ve idare meclisinin çekimser kalması halinde Ticaret Vekaleti olağanüstü olarak umumi heyeti davet edebilecektir⁴⁹.

senedine sahip olması gereklidir. Bu senetler şirketin sandığına emanet edilir ve üyelerin memuriyet müddetleri zarfında satılması mümkün olmaz, senetler üzerine “satılması caiz değildir ibaresi” yazılırdı. Bkz. Madde 15, *Nizamname* 1340, s. 7.

⁴⁵ Madde 16, *Nizamname* 1340, s. 8.

⁴⁶ Madde 17-18, *Nizamname* 1340, s. 8-9.

⁴⁷ Madde 19-20, *Nizamname* 1340, s. 7-8.

⁴⁸ Madde 21, *Nizamname* 1340, s. 8.

⁴⁹ Madde 22, *Nizamname* 1340, s. 8-9. Şirketin yönetim kurulu, umumi heyetin yıllık toplantısını yirmi gün önce Ticaret Vekaletine bildirmek zorundadır. Vekalet toplantı için bir komiser görevlendirecektir. Umumi heyet toplantısında idare meclisi, müfettiş raporları ve senelik bilanço sunulmak üzere hazırlanmış olacaktır. Toplantı sonrasında yönetim kurulu ve müfettiş

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malül Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

Umumi heyete vekaleten veya asaleten katılmak için yirmi beş hisseye sahip olmak gereklidir. Toplantıda bulunan hissedarın her yirmi beş hisse için bir oy hakkı bulunacak ve her bir hissedarın elliden fazla oyu bulunmayacaktır. Umumi heyet toplantısı için davet, toplantı yapılmadan bir ay önce resmi veya gayri resmî gazeteler yoluyla ilan edilecektir. Davetnamelerde müzakere edilecek program açıklanacaktır⁵⁰.

Asaleten veya vekâleten şirket sermayesinden yeterli miktarda hisse senedine sahip olan hissedarların hazır bulunması halinde umumi heyet oluşturulmuş olurdu⁵¹. Umumi heyete idare meclisi reisi başkanlık ederdi. Reisin bulunmadığı zamanlarda idare meclisi üyeleri içlerinden birini başkanlığa vekalet etmek için seçerdi. Umumi heyette hazır olup en çok hisseye sahip olan iki kişi oy toplama hizmetini yerine getirirlerdi. Umumi heyetin kâtibi, reisi ve oy toplamaya memur olanlar tarafından tayin olunurdu⁵².

Umumi heyet bütün hesapların incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse dışardan bir veya daha fazla müfettiş tayin edebilirdi⁵³. Her yıl toplanacak olan

raporlarını içeren senelik bilanço, heyet-i umumiye zabıtları, toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri ve hisse miktarlarını içeren cetvelden dörder nüshanın bir ay içerisinde Ticaret Vekaletine gönderilmesi zorunlu olacaktır. Bkz. Madde 23, *Nizamname* 1340, s. 8-9.

⁵⁰ Madde 24-35, *Nizamname* 1340, s. 9-10.

⁵¹ Madde 26, *Nizamname* 1340, s. 10-11. Umumi heyet toplantısında hazır bulunan hissedarların sahip oldukları hisselerin toplantıya katılmaya ve oy vermeye yeterli olup olmadığının incelenmesi için bir çalışma yapılması zorunlu idi. Bunun için hissedarlar, toplantı yapılmadan on gün önce hisse senetlerini yönetim kurulunun bildirdiği yere teslim etmek zorunda idiler. Hissedarlara verdikleri hisse senetlerinin adedini ve numaralarını belirten birer giriş varakası verilirdi. Bunun yanında talep etmeleri halinde toplantı yapacak umumi heyete arz edilmek üzere hazırlanmış olan idare meclisi, müfettiş raporlarından ve senelik bilançodan birer nüsha verilmesi uygun görülmüştü. Umumi heyetin ilk toplantısında asaleten ve vekâleten bulunan hissedarların sahip oldukları hisse senedi miktarı yeterli görülmezse umumi heyet ikinci defa toplantı yapmak zorunda idi. İkinci toplantıda hazır bulunan hissedarların hisse miktarının yeterli olup olmadığına bakılmaksızın birinci toplantıda müzakere edilmesi gereken hususlar bu toplantıda müzakere edilerek karara bağlanmak zorunda idi. Bkz. Madde 26, *Nizamname* 1340, s. 10-11.

⁵² Madde 27, *Nizamname* 1340, s. 11. Umumi heyette müzakere edilen hususlarda karar oy çokluğuyla alınırdı. Oyların eşit olması durumunda reisin bulunduğu tarafın kararı geçerli sayılırdı. İdare meclisi kendi raporunun ve bilançosunun kabulü için oy kullanamazdı. Görüşülecek olan maddelerin cetveli idare meclisi tarafından düzenlenirdi. Söz konusu cetvele dahil olacak maddeler idare meclisinin teklifi ile şirketin hisse senetleri bedelinin şirket sermayesinin yüzde yirmisine sahip hissedarlar tarafından toplantıdan on gün önce yapılacak teklifle belirlenmekte idi. Cetvelde bulunmayan konular umumi heyet tarafından müzakere edilemezdi. Bkz. Madde 28, *Nizamname* 1340, s. 11.

⁵³ *Nizamname* 1340, s. 12. İlk yıl ihtiyaç olan müfettişler idare meclisi tarafından seçilmiştir. Müfettişlerin idare meclisi azalarına, genel müdüre ve muhasebeciye akrabalığı olmamalıdır. Müfettişler vazifelerini yaparken verecekleri raporlar tamamen hakikate uygun olacaktır. Bu konuda müfettişler hissedarlara ve hükümete karşı sorumludurlar. Öte yandan müfettişler sadece teftişe yetkilidirler, İdare işlerine müdahale etme hakları yoktur. Müfettişlerden biri vazifesini yapamaz duruma gelirse umumi heyet toplantısı yapılınca kadar şirketin işlemleri

umumi heyet şirketin işlerine dair her sene yönetim kurulu tarafından takdim edilen layiha ve hesaplara ilişkin müfettiş tarafından verilen raporları görüşerek kabul veya reddeder ve temettü hissesi tayin ederdi. Yönetim kurulundan ayrılan üyelerin yerlerine diğerleri atanırdı. Umumi heyetin gerek görmesi halinde yönetim kurulunun iktidarını sonlandırabilirdi. Umumi heyetin şirketin bütün işleri için verdiği kararlar katidir. Şirketin sermaye artırımına gitmesi için umumi heyette asaleten veya vekaleten bulunan hissedarlardan şirket sermayesinin en az üçüne denk gelen hisse sahiplerinin ekseriyetinin rızası gereklidir. Aksi halde sermayenin artırımına karar verilemezdi⁵⁴.

d) Şirketin Kâr Taksimi, İhtiyat Akçesi ve Feshi

Şirketin elde ettiği kârın taksim edilmesi nizamnamenin altıncı faslında ele alınmıştır. Buna göre şirketin senelik kârı istisnasız bir şekilde hisselerin tamamına faiz bedeli düzenlenmiş, sermayeye ise yüzde altı oranında ödeme yapılacak meblağ ayrılmıştır. Öte yandan ihtiyat akçesi oluşturulmak üzere kârın yüzde onu ayrıldıktan sonra kalan kısmı taksim olunmuştur. Bu taksimata göre kârın yüzde onu idare meclisi üyelerine, yüzde doksanı ise hisse senedi sahiplerine ödenmiştir⁵⁵.

Şirketin ihtiyat akçesiyle ilgili düzenlemesi yedinci fasılda dile getirilmiştir. Buna göre ihtiyat akçesi senelik kârdan ayrılmış meblağın kalanından teşkil edilecektir. İhtiyat akçesi olağanüstü masraflara karşılık olarak tutulmak içindir. Bu akçenin miktarı şirket sermayesinin yüzde kırkına denk bir dereceye ulaştıkça ihtiyat akçesi ayrılmayacaktır. İhtiyat akçesi sermayenin yüzde kırkına ulaştıktan sonra bundan harcama yapılması halinde ihtiyat akçesi düşeceğinden bu durumda tekrar kârdan uygun olarak karşılanacaktır. İhtiyat akçesi mutlaka nakit olarak bulundurulacaktır⁵⁶. Şirketin

ve hesabı diğer müfettiş tarafından kontrol edilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Madde 29, *Nizamname* 1340, s. 12.

⁵⁴ Madde 30, *Nizamname* 1340, s. 12-13. Umumi heyetin görüşmeleri bir deftere kaydedilir, reis ile oy toplamaya memur olanlar ve kâtip tarafından imzalanırdı. Umumi heyetin toplantısında hazır bulunan hissedarların isimleri ve ikametgâhları ve sahibi oldukları hisselerin miktarı bir cetvele yazılır, mevcut olanlar tarafından imzalanır ve zabıt defterinin o günkü varakasına kaydedilirdi. Umumi heyetin zabıt sureti veya alınan kararlarla ilgili bölümler idare meclisi reisi veya vekili tarafından imzalanmak zorunda idi. Umumi heyet tarafından nizamnameye uygun olarak alınan kararlara uymak zorunludur. Umumi heyet müzakerelerini bir gün içinde bitiremez ise müzakereler takip eden hafta içinde yapılacaktır. Toplantı günü gazeteler yoluyla ilan edilecektir. Tatil zamanlarında umumi heyetin toplanmasının uygun olmadığı da ifade edilmiştir. Bkz. Madde 31-36, *Nizamname* 1340, s. 13.

⁵⁵ Madde 37-38, *Nizamname* 1340, s. 14. Bir senelik kâr yüzde altı faizin ayrılmasına yetmediği zamanlarda hissedarların gelecek yılki kârlarından bu hakkı talep etme hakları yoktur. Umumi heyet her yıl belli miktarda hisse senedini kura çekimi yaparak tedavülden alma hakkına sahiptir. Bu durumda hasılatın her sene uygun bir miktarda ayrılmasına karar verilirdi. Tedavülden kalkması kararlaştırılan hisse senetleri geri alınarak onların yerine ikinci hisse verilir. Bu yeni hisseler için eskiden olduğu gibi kâr hissesi verilir fakat faiz verilmezdi. Beş sene zarfında alınmayan faiz ve kâr şirkete gelir olarak kaydedilirdi. Bkz. Madde 39-41, *Nizamname* 1340, s. 14-15.

⁵⁶ Madde 42, *Nizamname* 1340, s. 15.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malül Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

senelik hasılatı hisse başına verilen yüzde altı faizi ve hisse karını ödemeye yetmediği takdirde eksik kısım ihtiyat akçesinden tamamlanacaktır⁵⁷. Şirketin mühleti sona erdiği zaman bütün borçlar ödendikten sonra ihtiyat akçesi bütün hissedarlara paylaşılacaktır⁵⁸.

Şirketin kuruluş müddetinin uzatılması, satılması, feshedilmesi veya faaliyetinin kesilmesi durumunda yapılacak işlemler nizamnamenin sekizinci faslında esasa bağlanmıştır. Buna göre, şirketin idare meclisi istediği zaman umumi heyeti toplantıya çağırma yetkisine sahipti. Bu meyanda şirketin müddetini uzatma, kesme, diğer bir şirketle birleşme durumlarının görüşülmesi için idare heyeti, umumi heyeti toplantıya davet etmek zorunda idi. Şirketin geleceği umumi heyetle yapılan toplantıda belirlenmektedir. Ancak verilen karar hükümetin iznine tabi olacaktır⁵⁹. Şirketin feshine karar verilmesi halinde toplanan umumi heyet, şirketin tasfiyesi için gerekli olan işlemlere ve şirketin hesaplarıyla ilgili yapılacak işlere karar verirdi⁶⁰.

III) Şirketin Faaliyetleri

Malül gazilere yardım etmek amacıyla kurulan Malül Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi, 23 Kasım 1924'te Bahçekapı'da Birinci Vakıf Han'da faaliyetlerine başladı. Şirketin idare heyetinde Reis Zeki Paşa, üyeleri arasında ise Aynizade Hasan Tahsin Bey, Yusuf Ziya Bey, Ömer Lütfi Bey, Edhem Bey ve Muhsin Bey yer almıştır⁶¹.

Şirket mutad olduğu üzere toplantılarını nizamname esasları çerçevesinde belli bir düzen içerisinde gerçekleştirmiş, idare heyeti ve müfettiş raporları üzerinden senelik bilançolar hazırlanarak bunlar umumi heyette müzakere edilmiştir. Örneğin 23 Mayıs 1927'de umumi heyet toplantısında idare heyetinin raporu ile müfettiş raporu müzakere edilerek şirketin sermaye artırımına karar verilmiştir. İdare meclisinin düzenlediği rapordan anlaşıldığı üzere şirketin hisse senetleri sahiplerine paylaşım işlemi yapması için gerekli olan emrin henüz alınamamış olması nedeniyle 1926 senesi umumi heyet toplantısında bu paylaşımın bir önceki yıla benzer şekilde yapılmasına karar verilmiştir. Paylaşımın Maliye Vekaletinden bir temsilci huzurunda yapılması Ticaret Vekaleti tarafından uygun görülmüş ve bu şekilde toplantı gerçekleştirilmiştir⁶².

⁵⁷ Madde 43, *Nizamname* 1340, s. 15.

⁵⁸ Madde 44, *Nizamname* 1340, s. 16.

⁵⁹ Madde 45-46, *Nizamname* 1340, s. 16.

⁶⁰ Madde 48, *Nizamname* 1340, s. 16-17. Hesapların kapatılması için bir veya birkaç memur tayin edilmekte idi. Umumi heyet şirketin faaliyette olduğu dönemde olduğu gibi hesapların tasfiye edildiği esnada da iktidar ve yetkisini devam ettirecektir. Hesabın kapatılması için görevlendirilen memurlar umumi heyetin kararı ve hükümetin müsaadesi ile şirketin hukukunu, senetlerini taahhütlerini diğer bir şirkete veya kişiye devredebilecektir (madde 47). Tasfiye işlemlerinin sonunda tasfiye heyeti kesin bilançoğu düzenleyip olağanüstü toplantıda umumi heyete bunu sunacaktır. Şirketin varlığına kesin olarak son verildiği kararı Ticaret Vekaletine bildirilecek ve gazetelerle ilan edilecektir. Şirketin sonlandırılması için umumi heyetin olağanüstü toplantısında şirket sermayesinin en az yarısına sahip hisse senetleri sahiplerinin toplantıda hazır bulunması şarttır. Bkz. Madde 48, *Nizamname* 1340, s. 16-17.

⁶¹ *Bilanço* 1926, s. 1.

⁶² *Bilanço* 1926, s. 1-2.

Feyza KURNAZ ŞAHİN

Şirketin idare heyetinin raporuna göre, 1926 yılı başlangıcında bedeli tahsil edilmiş hisse senetleri toplamı 74 bin 525 lira olarak tespit edilmiştir. 1926 senesi içerisinde satılan hisse senetlerinin bedeli ve tarihleri şu şekildedir olmuştur⁶³;

Tarih	Bedel (TL)	Tarih	Bedel (TL)
7 Ocak 1926	970	4 Temmuz 1926	10.000
11 Şubat 1926	2.700	11 Temmuz 1926	900
14 Mart 1926	4.000	4 Eylül 1926	2.000
3 Nisan 1926	3.000	28 Eylül 1926	905
21 Nisan 1926	1.000		
Toplam			25.475

1926 yılında şirketin asli sermayesi 90.235 lira olarak tespit edilmiştir. Bir önceki yılda olduğu gibi 1926'da da şirkete ait terzihane oldukça gelişme göstererek önemli bir kâr elde etmiştir. Nizamnamede belirtildiği üzere şirketin hesap kayıtlarının bir müfettiş tarafından kontrol edilmesi zorunlu olmuştur. Bu anlamda 1926 yılına ait kâr ve zarar cetveli ve bilançosu 7 Mayıs 1927'de müfettiş tarafından incelenmiş ve kayıtların hesap kayıtlarına uygun olduğu anlaşılmıştır⁶⁴.

1926 yılında şirketin sadece hisse senetlerinden elde ettiği 20.000 lira kâr ise şu şekilde dağıtılmıştır. Nizamname gereğince kârın 5.414 lira 10 kuruşu yüzde altılık faizi bedeli ayrılmıştır. Kalan 14.585 lira 90 kuruştan yüzde on oranında yani 2.000 lira ihtiyat akçesine ayrılmıştır. Kalan 12.585 lira 90 kuruşun yüzde onu olan 1.258 lira 59 kuruşu ise idare meclisine verilmek üzere kaydedilmiştir. Geri kalan 11.327 lira 31 kuruş ise hisse senetleri sahiplerine paylaşılacak üzere ayrılmıştır⁶⁵.

Zaman içinde şirketin faaliyetleri genişlemiştir. İdare meclisi raporunda şirketin oldukça rağbet gördüğü, yaptığı anlaşma ve işlemlerle genişlediği ve bu nedenle sermaye artırımına gitmenin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Malûl gazilere ait kibrit, tütün mubayaasından gelen ve Ziraat Bankasında birikmiş meblağın önemli bir miktara ulaşması nedeniyle şirketin sermayesinin yüz bin lira daha artırılması planlanmıştır. Böylece satışa çıkarılacak hisse senetleri bedelinin Ziraat Bankasındaki birikmiş meblağdan alınarak senetlerin malûl gazilere tahsis ve dağıtımını idare heyeti tarafından uygun bulunmuş ve bu şekilde Ticaret Vekaletinden izin istenmiştir⁶⁶.

Şirketin genel hesaplarına bakıldığında İş Bankası, Ziraat Bankası, İtibar-ı Milli Bankasında bazı hesaplarının olduğu görülmektedir. Bunun yanında fabrikalar, veresiye satışlar, fabrikatör, tüccar, kunduracı ustalarından, taksitli satışlar ile komisyoncu gibi şahıslardan alacaklar da şirketin hesapları arasındadır⁶⁷.

Şirketin hisse senetleri dışında kâr toplamını veren kalemler ise şu şekildedir; 1925 senesi kârı 4.214 lira 29 kuruş, boş sandık satışlarından 14 lira 30 kuruş, telefon

⁶³ *Bilanço* 1926, s. 5.

⁶⁴ *Bilanço* 1926, s. 6.

⁶⁵ *Bilanço* 1926, s. 6.

⁶⁶ *Bilanço* 1926, s. 6.

⁶⁷ *Bilanço* 1926, s. 6-7.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

makinasından 70 kuruş, kambiyo farklarından 2 lira 90 kuruş, Sofuklu Efendinin şahsi satışlarından 9 lira 48 kuruş, Terzi Süleyman Bey ile iştirak suretiyle muallim mektebine yapılan elbiselerden kâr 160 kuruş, bankalara mevduattan alınan faiz ve komisyon 148 lira 21 kuruş, Nayder Fabrikasından alınan tazminat 30 lira, Selahattin ve Vehbi Beyler veresiye hesabından 321 lira 94 kuruş 75 santim, hesap farklarından 3 lira 74 kuruş 50 santim, kadın terzihanesinden elde edilen kâr 127 lira 83 kuruş 75 santimdir. Keza kürk dairesinden 77 lira 1 kuruş 75 santim, kadın terzihanesi kirasından 240 lira, tuhafiye dairesi satışlarından 2358 lira 88 kuruş 25 santim, şapka dairesi satışlarından 415 lira 80 kuruş 50 santimdir. Diğer kâr kalemleri ise ticaret malı satışlarından 26.755 lira 57 kuruş 25 santim, terzihane satışlarından 26.874 lira 84 kuruş 50 santim, muhtelif hesap farklarından 341 lira 50 santim olarak cetvelde yazılmıştır. Toplam kâr 62.201 lira 2 kuruş 75 santim olarak tespit edilmiştir⁶⁸.

Şirketin kâr kalemlerine bakıldığında en çok kâr getiren alanlar tuhafiye satışları, şapka satışları, ticaret malı satışları ve terzihane satışlarıdır. Kârın elde edildiği alanlar şirketin kurulma amacına uygundur. Zira şirket Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti adına fabrika kurmak ve imalathane açmak, kundura ve elbise imal etmek, çeşitli tuhafiye, manifatura, kumaş ve saire ile ilgili eşyalar üzerine ticaret yapmak amacıyla kurulmuştur.

Şirketin 1926 yılında zararı ise kârıyla baş başa olmuştur. İşletmenin zararı toplamı 62.201 liradır. Bu zarar kalemlerinin belli başlıları şu şekildedir; demirbaş eşya aşınmasından kaynaklı zarar 1.628 lira 61 kuruş, çeşitli tesislerin on beş sene üzerinde çalışması nedeniyle kapatılmasından kaynaklı zarar 166 lira 78 kuruş, müşterilerden bedeli tahsil edilemeyen istihlak pulu tutarından kalan zararlar 330 lira 43 kuruş, faiz ve komisyon hesaplarından 300 lira 61 kuruş, ilan, telefon, sigorta, aydınlatma, kazanç ve huzur hakkı giderlerinden elde edilen zarar 27.763 lira 68 kuruş, terzihane karından bazı terzilere verilen hisse 6.000 lira, ticaret mallarının indiriminden kaynaklı zararlar 1.334 lira 42 kuruş olarak tespit edilmiştir⁶⁹.

IV) Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi'nin Tasfiyesi Meselesi

Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti, I. Dünya Savaşı sonunda faaliyetlerine işlerlik kazandırılması adına yeniden düzenlenmiş idi. Heyet sınırlı bütçe imkânlarına rağmen malûller yararına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Cemiyet, hükümet tarafından malûllere ödenen maaşlardan ayrı olarak iş kuran maluller için sermaye yardımı yapmış, çalışamayacak durumda olan mallullere ise miktarı az olmakla birlikte maaş tahsis etmiştir⁷⁰.

Ancak Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti'nin bazı usulsüzlükler nedeniyle gündeme geldiğini ifade etmek gereklidir. Esasen heyetin 1920 yılında ıslah çalışmaları devam ederken ve nizamname hazırlıkları sürerken bu usulsüzlük iddiaları çeşitli basın organlarında dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin Temaşa dergisinin Haziran-Temmuz 1920 tarihli sayısında harp malûlleri yararına kurulmuş olan müessesenin faaliyetlerinin

⁶⁸ *Bilanço* 1926, s. 7.

⁶⁹ *Bilanço* 1926, s. 7.

⁷⁰ *Dersaadet*, 24 Teşrinisani 1336/24 Kasım 1920, Nr. 127, s. 1.

malûllere yakışır şekilde olmadığı dile getirilmiş, heyet yöneticilerinin usulsüzlükleri kamuoyuna aktarılmıştır⁷¹.

İlerleyen dönemde heyet idaresi tarafından yapıldığı iddia edilen suiistimler Ankara hükümetine de intikal etmiştir. Ankara hükümeti, yolsuzluk iddialarının önüne geçebilmek için heyetin yönetim yapısı ile nizamnamesini değiştirmeyi önermiş ancak İstanbul hükümeti bu öneriyi dikkate almamıştır⁷².

Millî Mücadelenin kazanılmasının ardından heyetteki yolsuzluk iddiaları TBMM gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Özellikle saltanatın kaldırılmasının ardından İstanbul'un yönetiminin TBMM'ye geçmesiyle birlikte İstanbul hükümetinin yapmış olduğu uygulamalar araştırılmaya başlanmıştır. Bu soruşturmalar kapsamında Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyetinin faaliyetleri de mercek altına alınmıştır. Maliye Vekaleti heyetteki yolsuzluk iddialarını araştırmak amacıyla Kâşif Bey'in başkanı olduğu iki kişiden oluşan bir heyet görevlendirmiştir. Aynı şekilde Müdafaa-i Milliye Vekâleti de 23 Eylül 1923'te İstanbul'a yolsuzlukları araştırmak amacıyla bir yetkili göndermiştir. Ancak yapılan tetkiklerden somut bir sonuç alınamamış, iddiaları araştırma görevi 6 Ekim 1923'de İstanbul'a girmiş bulunan Üçüncü Kolordu Kumandanlığına havale edilmiştir⁷³.

Üçüncü Kolordunun incelemeleri uzun bir zaman almış, ancak suiistimal iddiaları kanıtlanamamıştır. Kolordu tarafından yapılan incelemede malûllerin, heyetten şikayetçi oldukları anlaşılmıştır. Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti'nin yolsuzluk iddiaları milletvekilleri tarafından Meclis gündemine taşınmıştır. Bazı milletvekilleri heyete ait suiistimal iddialarının Ankara hükümeti tarafından araştırılıp araştırılmadığına dair soru takrirleri vermişlerdir. Bu takrirlerde Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti'nin maluller yararına verilen sermayesini nerelere harcadığının bilinmediği, malullerin zor durumda kaldığı, bu meselenin araştırılması gerektiği belirtilmiştir⁷⁴.

Heyette yaşanan yolsuzluklara dair soru takrirleri Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da devam etmiştir. Örneğin 15 Nisan 1924'te Eskişehir Mebusu Mehmet Arif Bey, bir soru önergesi vererek Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti'ne ait hesapların incelenmesi neticesinde nasıl bir sonuca varıldığını, malûller için fayda sağlamayan heyet hakkında hükümetin ne düşündüğünü sormuştur⁷⁵. Soru takririne Müdafaa-i Milliye Vekâleti cevap vermiş ve konunun araştırıldığı ifade edilmiştir. Bu soru önergelerinin ardından heyetin daha şeffaf ve hesap verilebilir şekilde yönetilmesi için en çok gelir getiren kalemlerden birisi olan heyete ait Malûl Gazilere Muavenet Pazarı 23 Kasım 1924'te Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketine dönüştürülmüştür. Ancak bu tarihten sonra da Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti ile ilgili yolsuzluk iddiaları araştırılmaya devam etmiştir.

Bu süreç içerisinde meclis ve hükümet, heyetle ilgili yolsuzluk iddialarının

⁷¹ "Malûl Gaziler Sinema Heyeti", *Temaşa*, Haziran-Temmuz 1336/Haziran-Temmuz 1920, S. 23, s.16-17.

⁷² ATASE Arşivi, İSH, 1728/130, 130-1.

⁷³ TBMM ZC, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi I, 76. İçtima, (29.12.1339), s. 542.

⁷⁴ TBMM ZC, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi I, 75. İçtima, (27.12.1339), s. 490; TBMM ZC, Devre 2, C. 4, İçtima Senesi I, 76. İçtima, (29.12.1339), s. 541-543.

⁷⁵ BCA, 30.10.0.0/6.37.24.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

üzerine gitmiş, yapılan tetkikler sonucunda suiistimali gösteren herhangi bir veriye ulaşamamıştır. Fakat heyetin adı yolsuzlukla anılır olduğu için yeni bir düzenlemeye ihtiyaç hissedilmiştir. Bunun üzerine heyetin nizamnamesi “*İnhisar Bey’iyeleri Üçte Birlerinin Harp Malûllerine ve Şehit Yetimlerine Tahsis ve Tevziine Dair Kanun*” tartışmaları sırasında meclis gündemine taşınmıştır⁷⁶.

1929 yılı Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti için iç açıcı bir yıl olmamıştır. Zira TBMM 4 Haziran 1929’da malul gazileri sürekli gelire kavuşturan “*İnhisar bey’iyeleri üçte birlerinin harp malûllerine ve şehit yetimlerine tahsis ve tevziine dair kanun*”u kabul etmiştir. Söz konusu kanunun beşinci maddesi Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti’nin tasfiyesine dair esaslar içermiştir. Buna göre “*Halen mevcut olan Malûl Gaziler Heyetinin hesapları tasfiye olunup, müesseselerine ait bütün eşyaları paraya çevrilerek toplanacak paralarla şimdiye kadar Ziraat Bankasında bey’iye üçte birlerinden birikmiş paraların hepsi harp malûllerine dağıtılır ve bu taksimden 20 Mayıs 1333 tarihinden itibaren harp malûllerinden vefa edenlerin yetimleri de ölenlerin malûliyet derecelerine göre istifade ederler*” esası getirilmiştir. Kanunun altıncı maddesinde ise “*Bey’iye hakkının ve gişe memurluğunun malûl gazilere tahsisi hakkındaki 19 Teşrinisani 1337 tarih ve 166 numaralı kanunla buna müzeyyel 21 Şubat 1340 tarih ve 419 numaralı kanun ve 6 Eylül 1336 tarihli Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti nizamnamesi mülğadır*” hükmü yer almıştır⁷⁷. Bu düzenlemelere göre Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti’nin nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış, heyetin tasfiye süreci başlatılmıştır.

Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti’nin tasfiyesi ile ilgili kanunun çıkmasının ardından, Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi’nin tasfiye edilip edilmeyeceği sorusu ortaya çıkmıştır. Zira şirket Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyetine bağlı olarak faaliyet göstermektedir ve heyete bağlı bütün müesseselerin kapatılacağı kanunda ifade edilmiştir. Bu ikircikli durum basına da yansımıştır. Örneğin Vakıf gazetesinin 18 Haziran 1929 tarihli yazısında Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyetinin nasıl tasfiye edileceği, kanunun Malûl Gaziler Pazarını da kapsayıp kapsamadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Yazıda, harp malûllerinin tütüncülüğü hakkında Büyük Millet Meclisinde kabul edilen kanunun başlıca hükümlerinden bahsedilmiş, bu kapsamda kanunun beşinci maddesinde yer alan esasa göre Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyetinin bütün hesaplarının tasfiye olunacağı, müesseselerinin kapatılarak eşyanın satılıp harp malûllerine usulüne ve kanuna uygun olarak dağıtılmak üzere Ziraat Bankasına verileceği bildirilmiştir. Kanunun altıncı maddesinde ise Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti’nin nizamnamesinin kaldırdığı ifade edilmiştir. Kanunun uygulanmasından sorumlu olan Müdafaa-i Milliye ve Maliye Vekaletleri bu konuda Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyetine tebliğde bulunmaları beklenmiştir⁷⁸.

Bu gelişmeler doğrultusunda Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti 18 Haziran 1929’da toplanarak heyetin her türlü yardım ve faaliyetlerine son verilmesi kararını

⁷⁶ *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1929, S. 1210, s. 74-76; *Ordu Harp* 1939, s. 32.

⁷⁷ *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1929, S. 1210, Kanun No: 1485, s. 7475-7476.

⁷⁸ “Yeni Kanundan Sonra Malûlini Askeriye Muavenet Heyeti Nasıl Tasfiye Edilecek?”, *Vakit*, 12 nci yıl, S. 4107, 18 Haziran 1929, s. 1, 4.

almıştır. Bu durum telgrafla Müdafaa-i Milliye Vekaletine bildirilmiştir. Tasfiyenin ne suretle ve kim tarafından yapılacağı, evrak ve hesapların kime ve ne zaman emanet edileceği sorulmuştur.

Bu noktada Malûl Gaziler Pazarının durumu bir süre muğlak kalmıştır. Zira Malûl Gaziler Pazarı, bir kısım hissesi malûllere dayandırılarak Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyetinde olan, diğer bir kısım hissesi de yine malûllere izafeten Maliye Vekaleti tarafından temsil edilen bir anonim şirkettir. Kanun, muavenet heyetinin kaldırıldığını, heyetine ait bütün müesseselerin tasfiyeye tabi tutulacağını bildirmekte ise de Malûl Gaziler Pazarına ait açık hiçbir esas içermemektedir. Üstelik anonim şirketin feshedilmesi şirket nizamnamesi gereğince umumi heyetin vereceği karara bağlıdır⁷⁹.

Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi ticaret kanununa uygun olarak kurulmuş bir anonim şirket olduğundan Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet heyeti de bu şirketin hissedarı arasındadır. Bu nedenle Malûl Gaziler Pazarı Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyetinin müesseselerinden sayılabilir mi sayılamaz mı sorusu gündeme gelmiştir.

Bu noktada tereddüt hasıl olduğu için bir süre mağazanın tasfiyesinin gerekli olup olmadığı hususunda kesin bir karar verilememiştir. Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi umumi heyeti, bu konuda bir karar almak amacıyla olağanüstü olarak toplantıya davet edilmiştir. Şirketin bir önceki umumi heyet toplantısında hissedarlardan Maliye Vekaletini temsil etmiş olan Defterdar Şefik Bey de Maliye Vekaletine müracaat ederek mağazanın tasfiye edilip edilmeyeceğini ve yayınlanan kanunun Malûl Gaziler Pazarını da kapsamaması halinde tasfiyenin ne şekilde yapılacağını sormuştur. Ticaret kanunu gereğince anonim şirketlerin tasfiyelerinin umumi heyet kararı ile ve denetçilerin nezareti altında tasfiye memurları tarafından yapılması gerektiğinden bununla ilgili işlemlere karar verilmesi gereken bir süreç yaşanmıştır⁸⁰.

Öyle anlaşılıyor ki Malûl Gaziler Türk Anonim Şirketi faaliyetlerine son verme kararı almıştır. Zira şirket mağazayı terk etmiş, mağaza Sanayi ve Maadin Bankasına devredilmiştir. Banka, Malûl Gaziler Pazarının bulunduğu binaya milli fabrikalarda üretilen malların tanıtılması ve satışının yapılması için Yerli Mallar Pazarı kurmuştur⁸¹.

Faaliyette bulunduğu dönemde Malûl Gaziler Pazarı önemli bir boşluğu doldurmuştur. Özellikle harp koşullarının ağır yaşandığı dönemlerde halkın alım gücü düştüğü için halkın ihtiyaçlarını karşılayan en ucuz yerler buralar olmuştur. Bu nedenle bu mağaza kapatıldığı zaman yerine yeni bir pazar kurulması zorunlu görülmüştür⁸². Bu ihtiyacı gidermek için Yerli Mallar Pazarı 14 Ocak 1930'da görkemli bir törenle açılmıştır. Pazarın açılışını Sanayi ve Maadin Bankası idare reisi ve Şirket-i Hayriye Müdürü Yusuf Ziya Bey yapmıştır. Halk ve davetliler açılış ardından mağazayı gezmişlerdir. Mağazada malûl gaziler de çalışmaya devam etmiştir. Müessesenin müdürlüğüne İmamettin Bey getirilmiştir⁸³. Yerli Mallar Pazarının ilk açıldığı yer ifade

⁷⁹ “Yeni Kanundan Sonra...” 1929, s. 1, 4.

⁸⁰ “Yeni Kanundan Sonra...” 1929, s. 1, 4.

⁸¹ “İktisadi Mehafilde: Yerli Mallar Pazarı”, *Cumhuriyet*, Altıncı Sene, S. 2033, 14 Kanunusani 1930, s. 2.

⁸² “Hem Nalına Hem Mıhına, Bir Film Karşısında”, *Cumhuriyet*, 22. Yıl, S. 7445, 11 Mayıs 1945, s. 2.

⁸³ “Yerli Mallar Pazarı”, *Cumhuriyet*, Altıncı Sene, S. 2044, 15 Kanunusani 1930, s. 1.

*Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı
Türk Anonim Şirketi*

edildiği gibi Malûl Gaziler Pazarının bulunduğu yerdir. Hereke satış mağazası da buraya nakledilmiştir. Mağaza 1933 yılında Sümerbank'ın açılmasıyla Sümerbank Yerli Mallar Pazarı adını almıştır. Sümerbank pazar şubelerini artırmış, İstanbul'da sekiz mağaza kurmuştur. 1945 yılı sonunda Yerli Mallar Pazarı sayısı yurt çapında 43'e ulaşmıştır. Mağaza 1934'te 340 bin liralık, 1945'te ise 291 milyon liralık satış yapmıştır⁸⁴.

Malûl Gaziler Pazarının tasfiyesinden elde edilen para ile tütün beyiyesinden malûllere ayrılan hissesinden elde edilen gelir malûllere dağıtılmıştır. Dağıtım malûliyet derecelerine göre yapılmış ve vefat eden malûllerin yetimlerine ve eşlerine de pay ayrılmıştır⁸⁵. Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti ve ona bağlı müesseseler tasfiye edildikten ve hisseler malûllerin derecelerine göre dağıtıldıktan sonra Harp Malûlleri Cemiyeti adıyla yeni bir cemiyet teşekkül etmiştir⁸⁶.

Gerek Malûl Gaziler Pazarı ve gerekse de Yerli Mallar Pazarı dönem içinde değerlendirildiğinde önemli hizmetler vermiştir. Bu pazarlar alım gücü zayıf halk için kurtarıcı olmuş, harp koşullarının ve bilahare 1929 Dünya Ekonomik Buhranının ağır sıkıntılarının yaşandığı dönemlerde halkın karaborsacıların pençesine düşmesini önlemiştir. Halk, 100 kuruşluk basmayı 500 kuruşa almak zorunda kalmamıştır. Yerli Mallar Pazarı 1933 yılında Sümerbank'ın kurulmasıyla "Sümerbank Yerli Mallar Pazarı" adını almıştır. Bilahare Yerli Mallar Pazarı 1947 yılının başında kapatılmıştır. Bunların yerine Avrupa'da örnekleri bulunan özel sermayelerle oluşturulacak büyük bir anonim şirket kurulması planlanmıştır⁸⁷.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı malûller yararına faaliyet gösteren Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyeti'ne gelir elde etmek için tamamen yardım amaçlı kurulan Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketinin kuruluş ve faaliyetlerini irdelemek olarak tanımlanmış idi.

Arşiv kaynaklarından elde edilen veriler Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketinin, Malûlîn-i Askeriye Muavenet Heyetine bağlı olarak kurulduğunu göstermektedir. I. Dünya Savaşı sırasında malûl ve mecruh Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, refahlarını sağlamak amacıyla 20 Mayıs 1917'de Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti kurulmuştur. Heyet kurulduğu dönemde malûller yararına gelirlerini artırmak için çeşitli ticari faaliyetler sürdürmüştür. Malûl Gaziler Pazarı bu faaliyetlerden birisi olmuştur. Bu mağaza Cumhuriyetin ilanının ardından 23 Kasım 1924 yılında Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi'ne dönüştürülmüştür. Şirketin amacı,

⁸⁴ "Hem Nalına Hem Mıhına Keşke Yıkmadan Önce Yapılsaydı", 23. Yıl, S. 8039, 4 Ocak 1947, s. 2.

⁸⁵ "Malûllere Tevziat", *Cumhuriyet*, Yedinci Sene, S. 2212, 5 Temmuz 1930, s. 2; "Malûl Gazilerin Bey'iyeye Hissesi", *Cumhuriyet*, Yedinci Sene, S. 2218, 11 Temmuz 1930, s. 2; "Malûlgazi, Malûl ve Şehit Yetimlerine Verilecek Paralar Nasıl Tevzi Edilecek?", *Cumhuriyet*, Yedinci Sene, S. 2220, 13 Temmuz 1930, s. 4.

⁸⁶ "Harp Malûllerinin Bey'iyeye Hisseleri", *Cumhuriyet*, Sekizinci Sene, S. 2570, 3 Temmuz 1931, s. 2; "Malûl Gaziler Kongresi", *Cumhuriyet*, Onbirinci Sene, S. 3708, 1 Eylül 1934, s. 1, 4; "Malûl Gazilere Yapılacak Tenzilat", *Cumhuriyet*, Yedinci Sene, S. 2236, 29 Temmuz 1930, s. 2.

⁸⁷ "Hem Nalına Hem Mıhına Keşke Yıkmadan Önce Yapılsaydı", 23. Yıl, S. 8039, 4 Ocak 1947, s. 2.

Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti adına fabrika ve imalathane açmak, kundura ve elbise üretmektir. Bunun yanında çeşitli tuhafîye, manifatura, kumaş ve saire ile ilgili eşyalar üzerine ticaret yapmak da şirketin amaçları arasındadır. Şirket fabrika açmayı amaçlamış ise de öyle anlaşılıyor ki bu mümkün olmamış, gelir giderlerini içeren cetvellere bakıldığında imalathane çizgisinde faaliyet gösterebilmiştir.

Şirket, malûller yararına faaliyet göstermiş bu meyanda savaş sırasında askerlik hizmetini ifa ederken malûl kalmış askerlere ihtiyaçlarına ve malûliyet derecelerine göre yardım yapmıştır. Ayrıca gelirinin bir kısmını askerlere suni uzuv temin etmek için ayırmıştır. Öte yandan şirket, müesseselerinde malûlleri çalıştırarak onları üretici hale getirmiş ve iş imkânı sağlamıştır. Müessese, gelirlerinin büyük bir kısmını malûllere ayırırken hisse sahiplerine de kâr payı vererek hem bir hayır kurumu hem de kâr getiren bir şirket şeklinde faaliyet göstermiştir.

Şirket gelirlerinin büyük bir kısmını malûller yararına kullanmasının yanında ulusun refahının artırılması, alım gücü zayıf olan halkın ihtiyaçlarının en uygun şekilde karşılanması, yerli malı kullanımını teşvik etmesi açısından da önemli olmuştur. Cumhuriyet döneminde sanayileşmenin desteklenmesi ile halkın tüketim ihtiyaçlarına öncelik verilmesi, gündelik tüketim eşyalarında yerli malının kullanımının özendirilmesi için bu tür mağazalar ve pazarlar örnek teşkil etmiştir. Müessesenin gazete ve dergilere verdiği ilanlarda mağaza için modernlik vurgusunun yapılması da dikkat çekicidir. Bu şekilde yerli mallarının yabancı mallar gibi sağlam ve zarif olduğu vurgulanarak yerli malların satışı artırılmaya çalışılmıştır.

TBMM, malûllere sürekli gelir temin etmek için 1929 yılında bir kanun düzenlemesine gitmiştir. “*İnhisar Bey‘iyeleri Üçte Birlerinin Harp Malûllerine ve Şehit Yetimlerine Tahsis ve Tevziine Dair Kanun*” ile malullerin geçim şartları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kanunun görüşülmesi sırasında Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti’nin faaliyetlerinin devam edip etmeyeceği tartışılmıştır. Mütareke döneminde heyetin adının yolsuzluklarla anılır olması, heyetin tasfiye edilmesi için bir gerekçe oluşturmuştur. Anılan kanun gereğince 1929 yılında Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti ve heyete bağlı bütün müesseseler tasfiye edilmiştir. Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi de heyete bağlı bir müessese olduğundan kapatılması gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin ardından umumi heyet toplanarak şirketin faaliyetlerine son verme kararı almıştır. Şirkete ait mağaza Sanayi ve Maadin Bankasına devredilmiş, banka burada Yerli Mallar Pazarını kurmuştur.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

*Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi
(Kutu/Gömlek, Belge)*

İSH, 165/73, 73-3, 3a.

İSH, 165/73, 73-3.

İSH, 165/73, 73-3a.

İSH, 165/73, 73-4.

İSH, 165/73, 73-4a.

İSH, 165/73, 73-5a.

İSH, 165/73, 73-7a.

İSH, 1728/130, 130-1.

Kızılay Arşivi

Kutu Numarası 220/ Belge Numarası 229.

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı
Arşivi (BOA)*

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ.), nr. 60/83.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.), nr. 21/32, s. 1-2.

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet
Arşivi (BCA)*

Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Numarası: 6.37.24.

b) Resmi Yayınlar

Düstur

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Takvîm-i Vekâyi

c) Süreli Yayınlar

Alay

Anadolu Hediyesi

Ceride-i Sûfiyye

Cumhuriyet

Dersaadet

Temaşa

Tevhid-i Efkâr

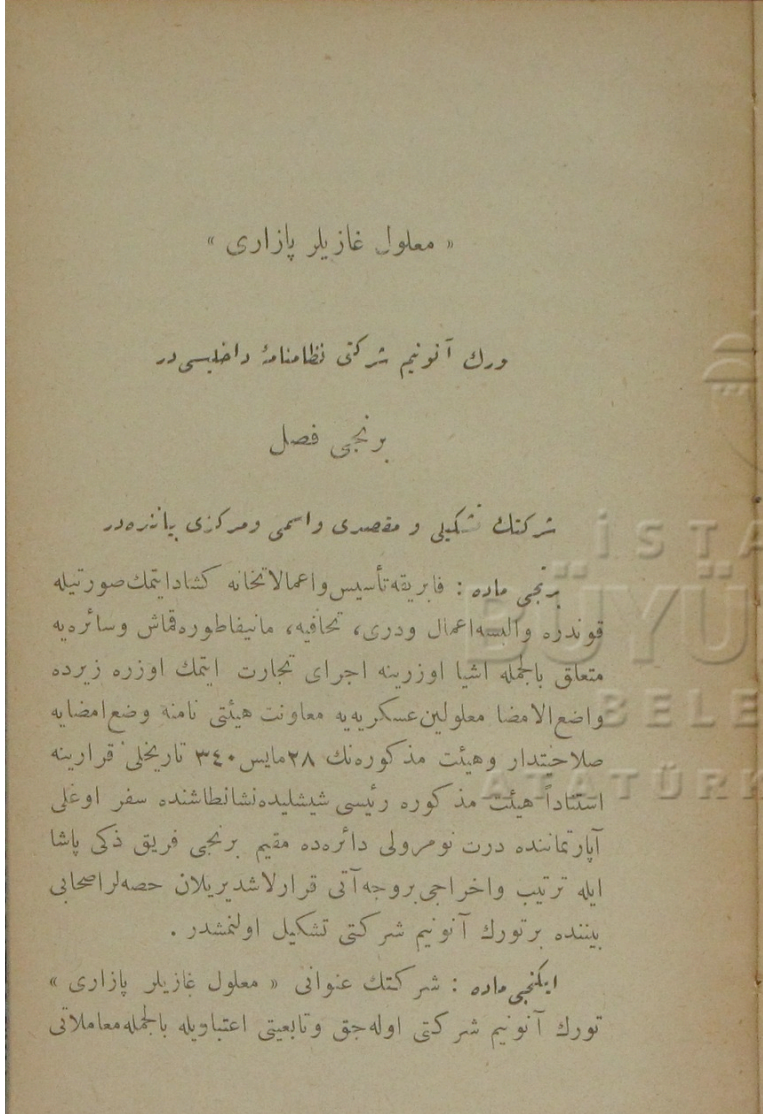
Vakit

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Felek 1951 Burhan Felek, “Hadiseler Arasında Felek Ali Sami”, *Cumhuriyet*, 27. Yıl, S. 8697, 31 Temmuz 1951, s. 3.
- Koraltürk 2011 Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yay., İstanbul 2011.
- Kurnaz-Şahin 2014 Feyza Kurnaz-Şahin, *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Daire Başkanlığı Yay., Ankara.
- Bilanço* 1926 *Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi 1926 Senesi Bilançosu*, Heyet-i İdare Raporu, İstanbul 1926.
- Nizamname* 1340 *Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi Nizamname-i Dahilisi*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1340.
- Ordu Harp* 1939 *Ordu Harp Malûlleri Hakkında Şimdiye Kadar Neşredilmiş Kanun ve Tefsirler*, Maarif Matbaası, İstanbul 1939.
- Zorlu 2015 Yaşar Zorlu, “Alay Gazetesi (1920) Örneğinde Moda, Kadın Figürü ve Batılılaşma”, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri Dergisi*, Nr. 6, s. 1-27.

EKLER

Ek-1 Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi Nizamnamesinin İlk Sayfası

Nizamname 1340, s. 1.

Ek-2 Alay Gazetesinde Malul Gazilere Muavenet Pazarı İle İlgili Reklam

“Anlamadan Dinlemeden Olur Mu Ya?” *Alay*, Birinci Sene, Nr. 12, 27 Mart 1336-1920, s. 8.

SUMMARY

The aim of this study was to examine the establishment and activities of Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi (Disabled Veterans Market Turkish Incorporated Company) founded absolutely for charity purposes to generate income to Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti (Disability Veterans Aid Committee) operating on behalf of disabled veterans. During the First World War, Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti was founded to meet the needs of disabled veterans and wounded Ottoman soldiers and ensure their welfare on 20 May 1917.

The committee opened a store named Malûl Gaziler Pazarı (Disabled Veterans Trade Market) in order to increase its income during the period that it was founded. This store was transformed into a company named Disabled Veterans Trade Market Turkish Incorporated Company on 23 November 1924 after the proclamation of the Republic. The purpose of the company was to produce shoe and clothes by means of opening factory and manufacturing shop on behalf of the Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti acting to help disabled veterans. Beside this, trading on related goods such as various haberdashery, drapery, fabric was one of the aims of this company.

Ferik Zeki Pasha I who was the head of the Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti became also the head of the company. The company operated on behalf of the disabled veterans, and in this respect, it helped the soldiers who became disabled while performing military service during the war in accordance with their needs and degrees of disability. Additionally, it worked for providing artificial limbs for the soldiers, and for this purpose, it tried to increase its income. By employing the disabled veterans in its organisations, the company made them productive and provided employment opportunities for them. The organisation operated as both a charity and a profit making company by allocating a majority of its income to the disabled veterans while also giving shareholders a share of the profit.

It was also important in terms of increasing welfare of the nation, meeting the needs of the public with low purchasing power most properly, and encouraging the use of domestic goods in addition to use a major part of the company's income to good account of disabled veterans.

These kinds of stores and markets were some examples in order to encourage the use of domestic goods for daily consumption goods and give priority to public consumption needs with supporting the industrialisation during the Republic period. It was also salient that modernism was emphasised in the advertisements of organisation placed on the newspaper and magazines for the store. In this way, it was tried to increase the sales of domestic goods by highlighting that they were reliable and elegant just like foreign goods.

The Grand National Assembly of Turkey prepared a law in 1929 in order to provide permanent income for disabled veterans. It was tried to facilitate the living conditions of disabled veterans with the law “*İnhisar Bey'iyeleri Üçte Birlerinin Harp Malûllerine ve Şehit Yetimlerine Tahsis ve Tevziine Dair Kanun*” (Law about Dedicating to and Distributing One Third of Monopoly for Disabled Veterans and

Orphans of Martyrs”. During the negotiation for the law, it was discussed whether the activities of Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti continued or not. That the name of the committee was mentioned with corruption in the ceasefire period became a reason for them to being liquidation. In accordance with this law, Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti and all the organisations having a connection with the committee were liquidation in 1929. Closing the Disabled Veterans Turkish Incorporated Company also became an issue for the reason that it had a connection with the committee. Following that, the general assembly conducted a meeting and decided to end the activities of the company. The store owned by the company was transferred to the “Sanayi ve Maadin Bank”, and the bank established the Domestic Goods Market.